

חסד לאברהם

ראש הישיבה הרב חיים דרוקמן שליט"א

מעשה אבות - סימן לבנים

באופן פשוט מבינים אנו, ש"מעשה אבות - סימן לבנים" - פירושו, שמעשה האבות מהווה לנו דוגמא שעלינו ללמוד ממנה; לשון אחרת - עלינו להתבונן במעשיהם של האבות, ולנהוג כמותם.

אבל ישנה משמעות נוספת של "מעשה אבות - סימן לבנים". באופן מיוחד מדגיש הרמב"ן משמעות זו. על הפסוק "ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם, עד אלון מורה... " (בראשית י"ב, ו'), אומר הרמב"ן: "אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם, יצחק ויעקב. והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו: כל מה שאירע לאבות - סימן לבנים. ולכן יאריכו בכתובים בספור המסעות וחפירות הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת. וכלם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלש האבות, יתבונן ממנו הדבר הנגזר לזרעו".¹

מלמדנו הרמב"ן ש"מעשה אבות - סימן לבנים" - משמעו, שבמעשה האבות גנוזים מעשי הבנים. משל למה הדבר דומה? לזרע של עץ, שבו גנוז כבר העץ כולו, כל המתפתח והמסתעף אחר כך. האבות הם, איפוא, הגרעין של עם ישראל. מכאן, שמעשי האבות מלמדים אותנו מי ומה אנחנו. ממעשיהם לומד האדם מישראל להכיר את עצמו, את כוחות נפשו, ומתוך כך - את מהותו האמיתית. אם כן, לכאורה, יש כאן שני הסברים שונים ל"מעשה אבות - סימן לבנים". אך למעשה אין אלה שני צדדים של אותה מטבע: על ידי התבוננות במעשה האבות לומד האדם הישראלי להכיר את כוחותיו; ומתוך שכוחות אלו נתנו לאדם על מנת להוציאם מן הכח אל הפועל, הרי שצריך גם לאמץ את דרך התנהגותם של האבות במציאות.

מה עומק הדבר? שהלימוד ממעשי האבות אינו חקוי חיצוני, של דבר שאיננו שייך לנו, אלא בטוי מהותי עצמי של אישיותנו.

* מחוך שיחות שבת בישיבה.

1. ועיין עוד, רמב"ן, שם - בהמשך הפסוק, ובבראשית י"ב, ט'; י"ד, א'; י"ד, י"ח; ט"ו, ט'-י"א; ט"ו, י"ב; ט"ז, ו'; כ', כ"ב; כ"ו, א'; כ"ח, י"ב; כ"ט, ב'; ל"ב, ב'; ל"ב, ט'; במדבר ח', ב'.

ומתוך שהדבר כל כך מתאים ושייך לנו, חייבים אנו להתאמץ ולהגיע למדרגת ההליכה בדרכיהם, "שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר - מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם, יצחק ויעקב" (תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ה).

"יהי אור" - זה אברהם" (בראשית רבה ב', ג')

נעמוד הפעם על נקודה אחת בדמותו הענקית של אברהם, אבינו הראשון, כפי שהיא מתגלה אלינו בפרשות לך-לך - וירא. זוהי נקודה יסודית ומהותית מאד באברהם אבינו, ומכאן, כמובן, יסודיותה לעניינינו - לכוחותינו, ליכולתנו ולתפקידנו בעולם. על הפסוק השני בתורה, "וארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום... ויאמר אלוקים יהי אור - ויהי אור" - אומרים חז"ל (בראשית רבה ב', ג'): "והארץ היתה תהו - זה אדם הראשון... ובהו - זה קין... 'וחושך' - זה דורו של אנוש... על פני תהום" - זה דור המבול... אמר הקב"ה - עד מתי יהא העולם מתנהל באפילה? תבוא אורה! ויאמר אלוקים יהי אור - זה אברהם...²

מענין, שכבר בראשית הבריאה הפיזית, בעצם תהליכה, נעוץ תהליך הבריאה הרוחנית. האור אינו רק הבריאה הראשונה; הוא מבטא גם את תכלית הבריאה, את מגמתה: שהאור האלוקי יזרח בכל - "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיהו י"א, ט').

עם אברהם אבינו החלה להופיע תכלית הבריאה. האור הרוחני החל להתגלות בבריאה: "יהי אור!" על מנת שלא ישאר הדבר בגדר מליצה בעלמא - נסביר מעט. "אור" משמעו תוכן מאיר ומכוון. כשחשוך במובן הפיזי, אדם אינו רואה את הדרך, ומתוך כך נכשל בעצמים שאינם רואה. כמו - כן הוא עלול לסעויות

2. עניינינו עוסק באברהם, אך אם הזכרנו מאמר חז"ל בשלמותו - נסבירו מעט. "תהו ובהו" מבטאים את אדם וקין; החוסיים הראשונים בעולם.

אדם הראשון נכשל בחטא שבין אדם למקום, וקין - בחטא שבין אדם לחברו. העולם בנוי בסדר מסויים. כל חטא מבלבל סדר זה. ברור לנו שהעולם הוא עולם הרמוני, מאוזן ושלם, ובו הכל מסודר, מדויק ומתאים. ככל שמעמיקים להתבונן בעולם, משתאים ומתפעלים יותר מעובדה זו.

האדם - הוא מרכזה של הבריאה ההרמונית הזו. הוא "המנצח על התזמורת" חגדולה של הבריאה כולה. על כן כשהאדם ממלא את תפקידו - כל הבריאה נוהגת על פי סדרה הראשון. וכאשר אין הוא ממלא את תפקידו, כאשר הוא סוטה מן הדרך - חרי שיש בזה משום ערבוּב ובלבול בכל הבריאה כולה. הרי זה "תהו ובהו".

"וחושך - זה דורו של אנוש" - מסורת היא לנו מחז"ל, שבדור אנוש החלה עבודה אלילים בעולם. על הפסוק (בראשית ד', כ"ו) "ויקרא את שמו אנוש, אז הוחל לקרוא בשם ה'", - דורשים חז"ל (בראשית רבה כ"ג, ז'): "אמר רבי אחא - אתם עשיתם עצמכם עבודה כוכבים וקראתם לשמכם". את המלה "הוחל" שבפסוק הופסים חז"ל במובן של "חול", כלומר, קראו לדברי חול בשם אלוהות (רש"י לבראשית ד', כ"ו) ופשוט שחושך גדול ונורא הוא כשאדם משתחוה לעץ ואבן. עוורון נורא הוא לראות באלילים דבר של ממש. (עיין רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א', א'). "על פני תהום" - זה דור המבול" - כמשמעו.

אופטיות : עץ נראה לו כאדם, וכדומה³. לא פחות מזה - מבחינה רוחנית : תוכן מכוון נקרא אור. באמצעות התוכן הזה אני רואה את המציאות באמיתיותה. וכשהתוכן הזה חסר - אני רואה בצורה מטושטשת, מעוותת. איני תופס את המציאות בממשיותה. על כן "ויאמר אלוקים יהי אור" - זה אברהם."

מהו התוכן המאיר של העולם ? מהו האור שאברהם אבינו החל להזרים בעולם ? כתוב (תהילים פ"ט, ג'): "עולם - חסד יבנה". הבסיס, היסוד, התוכן האמיתי של העולם הוא חסד. ואברהם אבינו האיר בעולם במידת החסד, כדברי הנביא (מיכה ז', כ') - "תתן אמת ליעקב, חסד לאברהם". אברהם אבינו נקרא אוהבו של הקב"ה, כדברי ישעיהו (מ"א, ח') "זרע אברהם אוהבי"; כל כולו אהבה, אוהב את המקום, אוהב את הבריות. אברהם אבינו מגלם באישיותו את מידת החסד, ואותה גילה לעולם. נתבונן בשתי נקודות של גילוי חסד המתוארות בפרשת וירא : הכנסת האורחים של אברהם אבינו ותפילתו על אנשי סדום. וכדאי להדגיש שיש משמעות גדולה לעובדה שהתורה בחרה לספר לנו דוקא על מקרים מסוימים, שכן אברהם אבינו שפע חסד, ובודאי ניתן היה למלא ספרים שלמים בתיאור מעשיו. אך אין התורה באה לספר לנו סדר יומו של אברהם. היא בחרה דברים יחודיים. פרורים מהשפע הגדול, המאפיינים במיוחד את מידתו של אברהם ומבליטים אותה ביותר.

הכנסת האורחים של אברהם אבינו - שפע חסד מעשי

נתחיל בענין הכנסת האורחים, המתואר בתחילת פרשת וירא. חשוב לדעת שישנם סוגים שונים של חסד⁴. ישנו חסד הנעשה באמצעות ממונו של אדם. הנותן יכול לשבת בביתו, אך הוא תורם מממונו לנצרכים. ישנו חסד הנעשה בגופו. אדם מסייע לשני, אף על פי שאינו נותן לו דבר. התורה בחרה דוקא בדוגמא של הכנסת אורחים, חסד שהוא גם בגופו וגם בממונו של אדם. זוהי דוגמא אופיינית, הכוללת את החסד במילואו, על גווניו השונים.

מענין לעמוד על ארבע נקודות המשתמעות מפסטי הכתובים: א. אברהם עושה חסד לאנשים זרים. יכול להיות חסד עם ידידים, אך התורה מדגישה שהחסד נעשה לאנשים זרים לחלוטין, שהוא פוגשם בפעם הראשונה - ואולי גם האחרונה.

3. ועיין מסילת ישרים פרק ג': "כי הנה חושך הלילה שני מיני סעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יבסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיסעה אותו עד שיראה לו עמוד כאלו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד".

4. סוכה מ"ס ע"ב - תנו רבנן: בשלושה דברים גדולה גמילות חסד יותר מן הצדקה: צדקה - בממונו, גמילות חסד - בין בגופו בין בממונו; צדקה - לעניים, גמילות חסד - בין לעניים בין לעשירים; צדקה - לחיים, גמילות חסד - בין לחיים בין למחים.

ב. אברהם מכין לאורחיו כל טוב. מחהדגשות המפורסות (עוגות, בקר, חמאה, חלב) משתמע שכך היה⁵.
 ג. אברהם מספל באורחיו בעצמו: "ואקחה פת לחם", "וימחה אברהם", וכן הלאה.
 ד. נקודה זו היא אולי פסגת הכל: אברהם עושה את כל שהוא עושה בלב שלם, ומתוך כך - בסבר פנים יפות. אין הדבר נאמר בפירוש, אך מספיק לקרוא על מעשיו. מתוכם משתמע בברור שאברהם עושה בלב שלם. כך למשל, הדגשת המהירות והזריזות במעשהו, בקשתו - תחינתו שהאורחים יסורו אליו, עוד ועוד.
 אתה רואה לפניך אדם שמתחנן שהאורחים יכנסו אליו; שמטריח את כל בני ביתו למענם; אדם שעושה בזריזות, וזריזות מעידה על אהבה. - "אהבה מקלקלת את השורה". מתוך כך משתמע שאדם זה עושה בכל הלב, וכשעושים בכל הלב הרי זה בודאי בסבר פנים יפות. וחשוב לדעת: סבר פנים יפות חשוב יותר מעצם הנתינה. עומדים על כך חז"ל במסכת אבות (א', ט"ו): "שמאי אומר... והווה מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"⁶.

על כך הם אומרים (אבות דרבי נתן י"ג, ד') - "מלמדנו, שאם נתן אדם לחברו כל מתנות טובות שבעולם, ופניו כבושין בארץ - מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום; אבל המקבל את חברו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום - מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם". זהו גם ערכם הגבוה של מלה טובה וחיוך...

כל הנאמר לעיל מצביע על השלמות הנפלאה במעשהו של אברהם. וכל זה נלמד מפשטי הכתובים. בנוסף לכך באים חז"ל ומאירים את עינינו בדברים הנלמדים מתוך הקשר העניינים. מזכירים חז"ל, שכל זה היה לאחר שאברהם אבינו, יהודי בן תשעים ותשע, עבר נתוח קשה: ברית מילה! ולא עוד, אלא שהיה ביום השלישי למילתו - היום הקשה ביותר (כנלמד ממעשה שכס, בראשית ל"ד, כ"ה: "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים"). אם כן מדובר באדם זקן, חולה וכואב - ובמצב זה הוא עושה מה שעושה!
 אך בכך אין די. התורה אומרת - "והוא יושב פתח האהל כחום היום". היה זה יום של חמסין מדברי, חמסין על-טבעי, כדברי חז"ל (בבא מציעא פ"ו ע"ב): "הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה". בדרך כלל נתונה החמה בתוך "נרתיק", על מנת שנוכל לסבול את חומה

5. בבא מציעא פ"ו ע"א - "ואקחה פת לחם", וכתיב - 'ואל הבקר רץ אברהם'. אמר רבי אלעזר, מכאן צדיקים אומרים מעט ועושין הרבה. רשעים אומרים הרבה, ואפילו מעט אינם עושים...".
 6. ואגב - בעל השמועה הזאת הוא שמאי! דוקא שמאי, המצטייר אצלנו שלא בצדק אדם חמור - סבר. ומן העובדה שדבריו מובאים דוקא במסכת אבות, ניתן להסיק, שלא היתה זו רק "אמרת כנה" שנזרקה פעם מפיו של שמאי, אלא עיקר גדול בחייו בא כאן לידי ביטוי. שכן, באבות מובאים יסודות החיים שהיו התנאים הנזכרים בה חוזרים ומשננים. מכאן שמה של המסכת - "אבות" - אבות חיים, מעין בניני אב בהשקפת עולם. ומכאן הלשון השגורה במסכת זו - "הוא היה אומר"; היה חוזר ואומר כן, שונה ומדגיש. זוהי ה"מרגלא בפומיה" שלו. זוהי איפוא אחת משלוש אמרות-חיייו של שמאי!

ואף ליהנות ממנו. אך כאן הוציא הקב"ה את החמה מנרתיקה, על מנת שלא להטריח את אברהם באורחים אותו יום, בגלל חוליו. היה איפוא כל כך חם, עד שלא יצאו אנשים מפתח ביתם. אבל אברהם אבינו לא יכול היה לשקוט - כעדות חז"ל (עייין שם). לא יכול היה לישא את הרעיון שלא באו אורחים. עמד ושלח את אליעזר לחזר אחר אנשים. שב אליעזר והודיע שאין איש. תשובה זו לא סיפקה את אברהם, והוא עצמו, במצבו, הלך לחפש עוברי אורח. ריחם עליו הקב"ה ושלח לו שלושה מלאכים בדמות אנשים.

והרי הדברים מופלאים. רבוננו של עולם רצה לחסוך סרחה לאברהם אבינו, ואדרבא, על ידי זה נגרמה לו סרחה גדולה יותר. והרי היטב ידע שאברהם ילך לחפשם!

אלא שיש להבין את הדברים לעמקם. נראה שדוקא כך התגלתה מידת החסד של אברהם אבינו בשיאה. המצב שנוצר כאן - כמו, אגב, ביתר הנסיונות שניסה הקב"ה את אברהם - הוא מצב מכוון מלכתחילה. דוקא התנאים הקשים במיוחד הם המאפשרים את גילויים של כוחות הנפש האדירים הגנוזים באברהם, ואינם באים לידי ביטוי בזמנים רגילים. פה התגלה בצורה חדה עד כמה מידת החסד מפעילה את אברהם, ממריצה אותו ואינה נותנת לו מנוח. דוקא במצב אל-טבעי זה יוצאים לפועל אותם כוחות אדירים של חסד. ולכן דוקא ממצב זה לומדים מי ומה היה אברהם אבינו באמת.

הדבר האחרון שאנו לומדים מחז"ל בענין זה הוא, ששלושת המלאכים נראו לו כעובדי עבודה זרה, המשתחווים לאבק שבכפות רגליהם. וגם פה הדברים מופלאים: מדוע בחר הקב"ה ב"תפאורה" שכזאת למלאכיו? מדוע לא "הלבישם" כדמויות אציליות, למשל?

ונחדד את השאלה יותר: לא סתם עובדי עבודה זרה היו אלה, אלא אנשים המשתחווים לאבק שבכפות רגליהם. יש מדרגות בעבודה זרה. יש המשתחווים לשמש, לירח - לכוחות איתנים שהופעתם מרשימה ביותר. מתוך כך בני אדם מאבדים את יחסיות מקומם בעולם, ועובדים להם⁸. גם זו טעות חמורה, אך צריך להודות שיש עדיין הבדל גדול בין הנכשלים בטעות שכזאת, לבין המתרשמים מהאבק שבכפות רגליהם. אכן, זוהי עבודה זרה שפלה ביותר. אברהם אבינו, מאידך גיסא, הינו הלוחם הגדול ביותר בעבודה זרה. אפילו עד כדי מסירת נפשו למלחמה נגדה⁹.

והנה מופיעים לקראתו שלושה עובדי עבודה זרה מהדרגות הנמוכות ביותר, והוא חולה, במצב קשה, ביום שכזה. מיד - "וירץ לקראתם". לקראתם!!! למענם הוא טורח ומשתדל כך, ועושה את כל שהוא עושה, בצורה שהוא עושה, במאור פנים שכזה...

7. רש"י על חפסוק: "יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם" (י"ח, ד') - "כסבור שהם ערביים שמשתחווים לאבק רגליהם, והקפיד שלא לחכניס עבודת אלילים לביתו".
8. עייין רמב"ם הלכות עבודה זרה (פרק א') על חופעתה של עבודה זרה בעולם.
9. בבראשית רבה (ל"ח, י"ג) מובא ספור הווכוח של אברהם עם נמרוד סביב השאלה מיהו חשולט בעולם. סופו של חדיון - "אמר לו (נמרוד)... אני איני משתחוה אלא לאור; הרי אני משליכך בחוכו, ויבוא אלוה שאתה משתחוה לו, ויצילך הימנו".

כשמתבוננים בדברים מבינים שכאן אנחנו נפגשים עם שפע חסד לכל אדם; לא רק ל"אנשי שלומו", אלא לכל העולם, כולל אנשים שאברהם אבינו מתנגד להשקפת עולמם, עד כדי לחימה בה. כי הושט עזרה לאדם נזקק וגמילות חסד עם הזולת - אלה הם דברים שמעבר לחלוקי דעות ולהבדלי תפיסות.

בין רחמים לחסד

פה צריך להבחיר שמידת החסד אינה מידת הרחמים. אדם מסוגל להגיש עזרה מתוך רחמים, מתוך פגישה עם מציאות מזעזעת במיוחד. אבל לא תמיד יש ממידת הצדק בפעולת מידת הרחמים. אדם יכול להתעורר לרחמים גם כלפי מי שאינו ראוי להם. ויש פעמים שהמרחם עצמו מודע לכך! שכן, בגילוי רחמים כלפי הזולת - פעמים שהאדם בעצם מרחם על עצמו. הוא אינו מסוגל לעמוד מול מציאות מסוימת, ומתוך כך פועלים רחמיו. אין כמובן לזלזל בערכה של מדרגה כזאת: הלואי ונזכה לה כולנו - להיות מלאי רחמים... אבל יש להבחין בינה ובין מידת החסד.

מספרים על הצדיק רבי מאיר^ל מפרמישלן, שבשעה שישב פעם עם תלמידיו, נכנס עני ובקש נדבה. הוציא הרבי סכום כסף נכבד ונתן לו. לאחר שיצא העני קרא לו הרבי שנית, ונתן לו שוב סכום זהה לקודם. כששאלוהו המסובים לפשר הענין הסביר, שאת הסכום הראשון נתן מפני שפשוט לא היה מסוגל לראות את העני במצבו; בעצם - על מנת להרגיע את עצמו. אחר כך קרא לו שוב ונתן לו משום מצוות צדקה. גם אם אני רגוע - יש עדיין מצוה לתת צדקה!

זהו ההבדל בין חסד לרחמים. החסד הוא דחף פנימי לעשיית טוב, לא מפני שלך מפריע דבר מה, אלא לשם עשיית הטוב עצמו. כזה היה חסדו של אברהם אבינו.

היחס לאנשי סדום

על רקע זה, של יסוד החסד החזק כל כך באישיותו של אברהם אבינו, מופיעה אהבתו לאנשי סדום כמופלאה ביותר. כי זאת לדעת: סדום מגלמת במהותה את הניגוד הגמור לחסד, כפי שנראה מיד בפרטים. כשבא הקב"ה להודיע לאברהם על התוכנית להשמיד את סדום - היה צריך לכאורה לשמוח, על כי ישמחו אלה שהינם הניגוד הגמור לו ולשיטתו, אלה ההולכים בדרך ההפוכה מדרך האמת! והנה אברהם נכנס לדיון ארוך עם רבונו של עולם למען אנשי סדום, ומתפלל להצלתם. במהלך התדיינות זו שומעים אנו את אברהם מתנצל מדי פעם (לדוגמא, בפרק י"ח פסוק ל'): "אל נא יחר לה!". משמע שיש כאן בהחלט מקום לחרון אף מצד הקב"ה! הבה נתבונן לרגע, למען מי מנהל אברהם אבינו מאבק שכזה. אומרת לנו התורה - ואין צורך לומר שהגדרות התורה מדוייקות ואינן מוגזמות - "ואנשי סדום רעים וחסאים לה" מאוד" (בראשית י"ג, י"ג).

ובהמשך: "ויאמר ה': זעקת סדום ועמורה כי רבה, וחטאתם כי כבדה מאוד" (י"ח, כ'). אלה הן הגדרות כלליות. אך מה היה שורש הרע שבסדום? על מה נתחייבה כלייה שכזאת? מפרש הנביא יחזקאל (ס"ז, מ"ט): "הנה זה היה עוון סדום אחותך: גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה".

מכאן משתמע שלא היתה באנשי סדום מידת החסד¹⁰. באים רבותינו ומראים איך השתלשלו והדרדרו הדברים מ"מדת סדום" זו. בגמרא בסנהדרין (ק"ט. ט.) מובאים הדברים הבאים: "תנו רבנן, אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה. אמרו: וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרות זהב לו, למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלינו אלא לחסרנו ממוננו?! באו ונשכח תורת רגל מארצנו".

אם כן השפיע גרם להם לבוא מאי-חסד - לתכנון הפך חסד. אך גם בזה לא די. מכאן השתלשלו ובאו חוקי סדום הנוראים. כלומר, כאשר ההתחלה היא חוסר חסד וכפיות טובה, - מגיעים לשחיתות ולרוע שאין כדוגמתם. (עייך שם בגמרא).

אצל אברהם מתגלה איפוא בשיאה מידת החסד והאהבה הגדולה לכל אדם - באשר הוא אדם. פה מתגלה אמונה גדולה בסיכוייו של כל אדם לחזור אל דרך היושר. שכן, בכל אחד ואחד מן המין האנושי נעוץ ניצוץ של טוב שיש לגלותו. וכל עוד בני אדם חיים - יש סיכוי להצילם, יש אפשרות לגמול להם חסד ולהשיבם למוטב. עמד על ענין זה הבעש"ט ז"ל, שהיה נוהג לומר בהקשר עם הפסוק (קהלת ט', ד'): "כי מי יחובר אל כל החיים - יש בסחוף" - אם יש לאדם אצבע כואבת, גם אם הכאב גדול - לא ישוש אלי ניתוח שיכרות את אצבעו. כי מי זה ירצה לחתוך איבר מגופו?! אדם מוכן לסבול כאב, בתקוה שיתרפא. אבל אצבע כרותה אינה ניתנת עוד לחיבור.

אברהם אבינו התפלל גם למען בריות כאנשי סדום, מתוך תקוה, שאם יש בהם נקודה של טוב, של קדושה - יתגבר הטוב, ישפיע ויגרש את הרע. וזה ענין הצדיקים שעליהם "מתמקח" כביכול אברהם. לו נמצאו בסדום כאלה - בטוח היה ביכולתם להציל את העיר כולה.

כל זה שייך לחסדו הגדול של אברהם אבינו לכל אחד ואחד. במקרה הכנסת האורחים נפגשנו עם הנקודה של השפעת טוב, מעל ומעבר למקובל. כאן נפגשים אנו עם הנקודה השנייה שבמהות החסד - עשיית טוב גם כשאינו מגיע למקבל, ואין הוא ראוי לו¹¹.

10. וכך עולה גם מן המשנה באבות (ה', י"ג): "האומר שלי-שלי ושלך-שלך... זו מידת סדום".

וכן בחגורת רש"י על הגמרא בכתובות (ק"ג ע"א): "מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר. לא היו עושין טובה".

11. עייך מורה נבוכים ג', נ"ג: "וידוע שגמילות הטוב כולל שני ענינים: האחד מהם - לגמול טוב מי שאין חוק עליך כלל, והשני - להיטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהוא ראוי".

על נוח נאמר שהיה "איש צדיק" - קשור עם מידת הצדק. כשהודיעו הקב"ה על השחתת העולם - לא מיחה. הוא השלים עם דברי ה', מתוך הנחה שכל מה שנעשה על ידי רבונו של עולם עם בריותיו - צודק הוא. לא כן אצל אברהם אבינו. אצלן התגלתה "מידת החסד" - עשיית טוב גם כשאינו מגיע לאותו ניטב¹². ננסה להעמיק מעט בהבנת ענין זה. בתהלים (מ"ה, ח') נאמר: "אהבת צדק ותשנא רשע, על כן משחך אלהים אלהיך, שמן ששון מחבריך". באים חז"ל (בבראשית רבה מ"ט, ט'), ודורשים את הפסוק על אברהם: "אהבת לצדק את בריותי ושנאת להרשיען". במבט ראשון מנוגדים דברי חז"ל לפסוק, מפני שמדבריהם משתמע - להצדיק גם את מי שאינו צודק. ותמוה! שהרי מן הפסוק נראה שיש להרשיע את הרשע. אך אין כאן סתירה. שלהיפך: אהבת הצדק בגדולה - משמעותה לחפש את גרעיני הטוב גם כשאינם גלויים; למצוא את ניצוצות הטוב הגנוזים - וכך להצדיק. אין להסתפק בנגלה. יש לחפש תמיד במעמקים ולדלות את הטוב, מתוך תקווה שככל שיתגלה - יגבר ויגרש את הרע¹³.

ישראל - גומלי חסדים

מהות זאת של אברהם אבינו - אידיאל החסד והשאיפה אליו - היא גם מהותו האמיתית של עם ישראל¹⁴. כל המסופר לנו על הגרעין - נמצא בעצם בעץ כולו. מעשה אבות - סימן לבנים. כותב הרב זצ"ל באורות ישראל (פרק א' סעיף ד'): "עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הניטבים ובין באיכותו של הטוב - זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמתה של כנסת ישראל. זאת היא ירושתה ונחלת אבותיה".

12. על החבדל בין נוח לאברהם מובא בזחר חקדוש (בראשית ק"ו ע"א): "...ויגש אברהם ויאמר, האף תספח צדיק עם רשעו" (בראשית י"ח, כ"ג). אמר רב יהודה: מאן חמא אבא דרחמנותא כאברהם? תא חזי: בנח כתיב (ו', י"ג-י"ד): 'ויאמר אלהים לנוח, קץ כל בשר בא לפני... והנני משחיתם את הארץ. עשה לך תיבת עצי גופר'... ואישתיק, ולא אמר ליה מידי, ולא בעי רחמי. אבל אברהם, בשעתא דאמר ליה קב"ה 'זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד, ארדה נא ואראח...' - מיד כתיב: 'ויגש אברהם ויאמר, האף תספח צדיק עם רשעו'". תרגום: "אמר רב יהודה: מי ראח אב רחמן כאברהם? בוא וראה: בנח כתוב - 'ויאמר אלהים לנוח, קץ כל בשר בא לפני... והנני משחיתם את הארץ. עשה לך תיבת עצי גופר'... ושחך (נוח) ולא אמר דבר, ולא בקש רחמים. אבל אברהם, בשעתא שאמר לו הקב"ה 'זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד, ארדה נא ואראח...' מיד כתוב: 'ויגש אברהם ויאמר, האף תספח צדיק עם רשעו'".

13. וראה דברי חנצ"ב בחקדמותו לספר בראשית: "... וזה שבח האבות, שמלבו שחיו צדיקים וחסידים ואוחבי ח' באופן היותר אפשר - עוד היו ישרים. היינו שהתחננו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכוערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם, באשר הוא קיום חבריא. כמו שאנו רואים כמה השתחא אברהם אבינו להתפלל על סדום, ואף על גב שחיה שונא אותם ואת מלכת חכלית שנאה עבור רשעתם, כמבואר במאמרו למלך סדום - מכל מקום חפץ בקיומם. וברבה פרשת וירא (פרשת מ"ט) איתא על זה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו 'אהבת צדק וחשנא רשע' - אהבת לצדק את בריותי ותשנא להרשיען...".

14. חגמרא ביבמות (ע"ט ע"א) קובעת: "שלשה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים".

הרצון לעשיית הטוב שופע מאברהם אבינו לכל הדורות כולם. רצון זה מבטא את המהות הפנימית של ישראל¹⁵. רוצה אתה להעריך מהי נשמה של יהודי? הרי זה הרצון לטוב בלתי מוגבל, הן בכמות והן באיכות. ואת הרצון הזה יש לגלות במציאות.

"ותורת חסד על לשונה"

לצורך זה זיכה אותנו הקב"ה בתורה, בה גנוז חסד זה. האור, של "יהי אור" המתחיל להופיע עם אברהם בעולם - גנוז בתורה; זהו אורח של התורה. חז"ל מחלקים את העולם לשלוש תקופות: שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה ושני אלפים משיח¹⁶. אלפיים שנות תורה מתחילות עם הופעת אברהם אבינו בעולם. כי יסוד התורה היא החסד, וזה החל להאיר בעולם עם הופעתו של אברהם.

נבאר מעט ענין זה. בהקשר עם הפסוק שיהודים נוהגים לומר בכל ליל שבת, בתוך הפרק "אשת חיל": "ותורת חסד על לשונה" (משלי ל"א, י"ז), שואלת הגמרא (סוכה מ"ט ע"ב): "וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד?". והיא משיבה - כן! "תורה ללמדה - זוהי תורה של חסד, ותורה שאינה ללמדה - אינה תורה של חסד". פשוט - מי שלומד תורה על מנת ללמדה - עושה חסד עם אחרים. אך הגמרא אומרת דבר נוסף: "תורה לשמה - תורה של חסד, שאינה לשמה - אינה של חסד".

מסביר המהר"ל מפראג בנתיבות עולם (נתיב התורה, פרק ז'): "תורה לשמה" פירושו - לשם מהותה האמיתית של התורה, ומהותה האמיתית של התורה - היא חסד. ולכן, העוסק בתורה לשמה - הרי זו תורה של חסד.

אומרים חז"ל (סוטה י"ד ע"א): "דרש רבי שמלאי, התורה - תחילתה חסד וסופה חסד. תחילתה גמילות חסדים, שנאמר - 'ועש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם'. וסופה גמילות חסדים, שנאמר - 'ויקבור אותו בגיא מול בית פעור'".

כדאי לשים לב, אגב, לנקודה, שעשיית כתנות העור לאדם ולחיה היתה לאחר שחטאו, כלומר - לא הגיעה להם כלל. אלא ששוב - זוהי מהותה של עשיית חסד אמיתית¹⁷.

אם תחילתה וסופה של התורה כך - נראה שזוהי מהותה. ומכאן שכל התורה כולה היא חסד! התורה כולה, מתחילתה ועד סופה, על כל דיניה, מצוותיה, חוקיה, משפטיה ודקדוקיה - לא באה אלא להדריכנו איך לגלות את חסד ה' בעולם. ישנו כוח אדיר של חסד

15. בהקדמה לשבת הארץ (עמ' ז') - "סגולת חאומה - הטוב חאלחי הסבוע בקרבח".
16. סנהדרין צ"ז ע"א - תנא דבי אליהו, ששת אלפים שנה חוי עלמא; שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים משיח.

17. אגב - בתורתו של רבי מאיר נמצא כתוב - "כתנות אור" (בראשית רבה כ', י"ב). לא נחשו ברבי מאיר, שספר תורה שלו היה פסול, הלילה, אלא רבי מאיר - כשמו כן הוא - בא להאיר עינינו לראות, ש"כתנות עור" הנזכרות שם - הן למעשה "כתנות אור". מהן מאיר לנו אור חסד, אורה של תורה.

הגנוז בנשמתנו, וצריך רק להוציאו מן הכוח אל הפועל. בא
 הקב"ה ומדריכנו כיצד להורידו למציאות.
 לשם כך נתן לנו תורה. התורה מלמדת אותנו איך להיות את
 החסד; איך להגשימו בפועל, בכל ארצות חיינו; איך לבטאו בכל
 התפרסויות המציאות.
 דווקא על ידי הגשמתם של פרסי המצוות, דוקא על ידי קיומה
 של התורה בצורה המדויקת והמדוקדקת ביותר - לא נשאר החסד
 "מרחף" כאידיאל בשמים, אלא הופך להיות חי בארץ, מתגשם בפועל
 בצורה הממשית ביותר!

פתחנו בקביעה, שתכלית הבריאה היא "יהי אור". על ידי חי
 תורה מלאים נוכל לסייע אנחנו בהופעת תכלית הבריאה של "ויאמר
 אלהים יהי אור - ויהי אור".

שבע חנוכות הן:

חנוכת בריאתו של עולם דכתיב: "ויכולו השמים"
 (בראשית ב', א') ואין ויכלו אלא לשון חנוכה דכתיב:
 "ותכל כל עבודת" (שמות ל"ט ל"ב).

חנוכת משה דכתיב: "ויהי ביום כלות משה להקים"
 (במדבר ו' א').

וחנוכת הבית דכתיב: "מזמור שיר חנוכת הבית
 לדוד" (תהלים ל', א').

וחנוכת בית שני שנאמר: "והקריבו לחנוכת בית
 אלהא וגו'" (עזרא א', י"ז).

וחנוכת החומה שנאמר: "ובחנוכת חומת ירושלים"
 (נחמיה י"ב, כ"ז).

וזו של עכשיו של בית חשמונאי.

וחנוכת העולם חבא שאף היא יש בה נרות כדכתיב
 "ויהיה אור חלבנח כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים
 וגו'" (ישעיהו ל', כ"ו).

[פסיקתא רבתי סוף פ"ב]